

Милан Ајџановић, *Савремена српска географска терминологија
српског јорекла**

Књигу под насловом *Савремена српска географска терминологија српског јорекла* аутора Милана Ајџановића, ванредног професора на Одсеку за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду, објавио је факултет на ком је Ајџановић запослен, у оквиру новопокренуте монографске едиције – Е-дисертација. Књига је настала на основу прерађеног текста докторске дисертације, коју је професор Ајџановић одбранио 2012. године на поменутом факултету. Реч је о изузетно вредној монографији у којој су, с једне стране, осветљени готово сви лингвистички аспекти термилошког слоја географије, док су, с друге стране, резултати језичке анализе обогатили теоријска знања о терминима уопште, посебно она која се односе на њихов настанак и развој, морфолошку и фонолошку адаптацију, затим на однос термина према граматици и норми савременог српског језика, питања творбе термина страног порекла, конкурентности термилошких јединица, синонимију итд. Књига обухвата пет поглавља: 1. Уводна разматрања (15–55), 2. Класификација географских термина према језику њиховог порекла (57–204), 3. Морфолошки аспекти географских термина страног порекла (205–270), 4. Појмовна класификација физичкогеографских термина страног порекла (271–280) и 5. Закључна разматрања (281–294). Поред поменутих целина, у књизи се на почетку налази Предговор, а на крају књиге списак извора и коришћене литературе, те регистар анализираних термина.

У оквиру Уводних разматрања (15–55) аутор нас најпре детаљно обавештава о географији као науци, наводећи уз њено одређење (дефиницију) и поделу географије према предмету проучавања: математичка географија, картографија, физичка географија, социјална / друштвена географија или антропогеографија, економска или привредна географија, политичка географија, историјска географија, регионал-

* Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, 2017, 389 стр.

на географија, војна географија итд., уз упућивање на релевантну литературу о овим темама. У одељку посвећеном појмовима као што су терминологија, термин и, посебно, географски термин, аутор је успешно сажмео најновија знања о терминологији као аутономној научној дисциплини, као и знања о теорији термина, која су последњих деценија присутна у страним лингвистикама, пре свега у руској, а чији се одрази налазе у радовима домаћих лексиколога (будући да је терминологија у српској лингвистици још увек тесно везана за лексикологију). У том одељку аутор је дефинисао свој предмет истраживања, назначујући нам тачно шта у истраживању подразумева под географским термином. О томе аутор каже следеће: „Географски ћемо термин појмити као прилично широку категорију те ћемо под њим, у начелу, сматрати, прво, све оне лексеме које су заступљене у општој географији и различитим другим (под)дисциплинама из ње проистеклим, те, друго, све термине који потичу из географији сродних и, у односу на њу, граничних наука (нпр. геологија, демографија, социологија и др.) који се јављају и у географским радовима, а без којих би неки географски описи и објашњења практично били немогући“ (34). Потом следе одељци у којима нас аутор обавештава о организованом раду на стварању српске терминологије, затим о историјату питања у досадашњој литератури, уз констатацију да „географска терминологија, нажалост, није побуђивала већу пажњу домаћих истраживача, првенствено лингвиста, барем када се ради о највећем делу временског периода обухваћеног нашим истраживањем“ (41). Када је реч о корпусу, Ајдановић каже да се избор термина страног порекла за ово истраживање наметнуо као логичан будући да само летимичан преглед *Речника савремене српске географске терминологије* Наталије Мاستило (Географски факултет Универзитета у Београду, 2001) показује да је у нашој географској терминологији изразита доминација термина страног порекла у односу на оне домаћег порекла. Због тога је избор управо тог лексичког слоја неопходан да би се српска географска терминологија што боље проучила. Поред термина за које је веома лако утврдити да представљају лексичке „импорте“, аутор каже да постоји и један број њих, пре свега грецизама, германизама и русизама, толико добро адаптираних и уклопљених у српски лексикон да се уопште не осећају као речи страног порекла (такве су на пример лексеме: *громада*, *клицура*, *риџ*, *шар*). Из прагматичних разлога у корпус нису ушле речи настале позајмљивањем семантичке структуре – дакле, калкови, потпуни и делимични – будући да би идентификација неког термина као калка, с обзиром на то да је највећи део њих у потпуности уклопљен у структуру српског језика,

понекад била изузетно тешка, чак и немогућа. Грађа је црпена из лексикографских, енциклопедијских и научних извора из области географије од 1868. године до данас. Разлог због којег је за истраживање одабрао српски географски терминосистем Милан Ајџановић, поред осталог, образлаже тиме да је географија једна од најстаријих наука са изразито сложеним и богатим појмовним класама и терминологијом, која се развијала упоредо са развојем српског књижевног језика. Када је реч о изучености проблема, аутор констатује да терминологија појединих научних области, укључујући ту и географију, није у довољној мери систематски проучавана у науци о српском језику.

Друго поглавље, које носи наслов Класификација географских термина према језику њиховог порекла (57–204), бави се утицајем страних језика на српску географску номенклатуру. Аутор, поред осталог, закључује да је међу терминима страног порекла највише оних потеклих из грчког или латинског језика, односно оних насталих на основама ових двају језика, а да поред њих постоји још читав низ различитих језика који су заслужни за богаћење српске географске терминологије. Милан Ајџановић је исцрпно и, да тако кажемо, математички прецизно класификовао термине на основу порекла, дајући дугачак списак страних језика из којих се богатио домаћи географски терминосистем. Списак језика из којих су нам, посредним или непосредним путем, дошли забележени термини, према Ајџановићу броји 33 појединачна језика, а поред њих ту долазе групе и комбинације језика које се уочавају у терминолошком изразу. Списак, који је дат азбучним редом, изгледа овако: албански, антилски, арапски, бугарски, венецијански, грчки, егзотични језици, енглески, илирски, исландски, италијански, јапански, кинески, коптски, латински, мађарски, немачки, норвешки, персијски, пољски, португалски, руски, санскрт, турски, туркменски, фински, француски, хаићански, холандски, шведски, шкотски, шпански, хибридни термини. Ајџановић, притом, не избегава да се упусти у нимало лака питања утврђивања етимологије у случајевима двоструког или вишеструког језичког утицаја на језик прималац, затим односа између изворног језика (нпр. персијског, грчког) и језика посредника у улози даваоца (нпр. турског), присуства интернационализама грчко-латинског порекла у језицима даваоцима итд.

У трећем поглављу, које носи наслов Морфолошки аспекти географских термина страног порекла (205–270), анализиран је однос између рода, облика модела и посуђенице термина у савременом српском језику. Посуђенице именичке категорије професор Ајџановић дели у четири групе: а) посуђенице које су задржале изворни род и об-

лик (*абвилујен* (< франц. *abbevillien m.*), *андезији* (< нем. *Andesit m.*)), *гаруа* (< шпан. *garúa f.*), *дина* (< франц. *duna f.*), *громада* (< рус. *громада f.*) итд., б) посуђенице које су промениле род, али задржале облик (*боксити* (< франц. *bauxite f.*), *гариг* (< франц. *garrigue f.*), *дијабаз* (< франц. *diabase f.*), *диорији* (< франц. *diorite f.*)), в) посуђенице које су задржале род, али промениле облик (*арагонии* (< шпан. *aragonito* или *aragonite m.*), *ескарман* (< франц. *escarpement m.*), *кампо* (< шпан. *campos m.*), *љанос* (< шпан. *lano m.*)), те г) посуђенице које су промениле и род и облик (*андалузији* (< шпан. *andalucita f.*), *кордиљери* (< шпан. *cordillera f.*), *џамбаси / џамби* (< шпан. *rampa f.*), *ријас* (< шпан. *ria f.*); *бриза* (< франц. [régime] *brise m.*), *глобула* (< нем. *Globule m.*), *каботаж* (= *обалска њловидба*) (< франц. *sabotage m.*) итд. Анализирајући вишечлане термине по моделу придев + именица, Ајџановић је утврдио да „чак 289 придева има само једну потврду (исп. нпр. *аблациони*, *-а*, *-о*: *аблациона морена*; *агресивни*, *-а*, *-о*: *агресивна вода*), док наспрам њих стоје они који конституишу знатно већи број термина, међу којима је – сасвим очекивано, са чак 30 појављивања – најраспрострањенији придев *географски*, за којим следи *вулкански*. Међу именицама које су управни чланови терминологизираних синтагми, највећи број детерминација добијају именице *језеро* (35), *карта* (33), *клима*(*ти*) (28), *географија* (21) и *рељеф* (18). Аутор такође примећује да је висока фреквенција наведених именица такође очекивана, будући да се њима означавају ентитети и појмови од фундаменталне важности за географију. Када је реч о деривационом потенцијалу географских термина страног порекла, Ајџановић закључује да је он крајње ограничен, што је, иначе, одлика и других терминосистема.

У четвртом поглављу под насловом Појмовна класификација физичкогеографских термина страног порекла (271–280) термини су подељени према следећим семантичким групама: општи термини (*рељеф*, *ландшафти*), називи уздигнутих облика (*брдо*, *џланина*; *брег*, *брежуљак*; *врх*, *висораван* итд.), називи улегнутих облика (*долина* и *улегнуће*, *копелина*, *дно долине* итд.), називи морфолошко-вегетативних облика (*континент*, *врста џла*, *равница*, *нисија* итд.), називи објеката повезаних с копненим водама (*језеро*, *мочвара*, *извор* итд.), називи за објекте који стоје у вези с морем (*море* и *океан*, *морско дно*, *ниво*, *опадање мора* итд.). Ајџановић је на крају овог поглавља дао и преглед броја термина у оквиру сваке групе, показавши да највећи број припада класи назива морфолошко-вегетативних облика.

У последњем, петом поглављу, које носи наслов Закључна разматрања (335–348), сажето су представљени основни резулта-

ти анализе српске географске терминологије страног порекла. Ту се, поред осталог, каже да је развој географије, а с њом и географске терминологије, код Срба текао неравномерно и с много дисконтинуитета, све до оног тренутка када су се Срби у некадашњој Хабсбуршкој монархији крајем 18. столећа у потпуности интегрисали у токове западне културе и науке. Од тог тренутка, па у читавој тзв. предстандарној епоси (1783–1867), приметан је стални развој географије, који је нужно водио и развоју њеног термилошког апарата – било да је то постигано ресемантизацијом речи домаћег порекла било адаптацијом оних страног порекла. Тај је процес нарочито био снажан пред сам крај наведеног периода, о чему сведочи судбина појединих, тада први пут регистрованих, вишечланих термина који су у неизмењеном облику сачувани до данас (о томе детаљније в. у књизи И. Бјелаковић, *Терминологија код Срба у 18. и 19. веку (математичка географија и картографија)*, Нови Сад: Два пера, 2017: 117, 131). Процес стварања нових географских термина у српском језику креће се у правцу мултидисциплинарности и премештавања разлика међу некад засебним наукама. Последица ове тенденције јесте даље богаћење географског терминосистема, пре свега (вишечланим) терминима страног порекла.

Када је о самој науци и њеном значају за српски лексички систем реч, ваља истаћи да развојна нит географије досеже до прачовека и његове природне тежње за оријентацијом у простору и радозналешћу за свет око себе. Отуда у грађи толико номинација и специјалних појмова, класа и поткласа за бројна семантичка поља. Присуство великог броја термина страног порекла, које представљају средишњи предмет истраживања, говори о снажном утицају страних језика на домаћи географски терминосистем. Аутор на једном месту каже да без обзира на то што је искључивање из корпуса термина домаћег порекла знатно смањило број оних географских термилошких јединица које би могле бити предмет анализе, присуство само термина страног порекла и даље заузима велик део корпуса: у регистру свих забележених и анализираних лексема који је приложен на крају књиге налази се 2.546 јединица.

Милан Ајдановић се кроз читав текст држао језичких критеријума и категорија, тако да је књига од почетка до краја остала на чврстим лингвистичким основама. Будући да је термин по својој природи пре свега *реч* као и било која друга, угао из којег се у лингвистици приступа термину не може бити знатно другачији од оног из кога се приступа осталим речима једног језика. Због тога у књизи Милана Ајдановића у потпуности преовлађује граматичко становиште посматрања про-

блема – и то, пре свега, морфолошко и творбено. Морфологија термина обухватила је питања морфолошке адаптације у језику примаоцу, док се творба речи у географском терминосистему тицала питања њиховог деривационог потенцијала, као и творбених модела по којима се термини граде. Будући да се у прикупљеном корпусу готово половина терминолошких јединица налази у сложеној, најчешће двочланој терминолошкој структури, Милан Ајџановић је анализирао и моделе вишечланих терминолошких јединица према њиховом граматичком саставу – дакле, опет, према граматичком критеријуму.

Главни резултат Ајџановићеве суптилне лингвистичке анализе географског терминосистема јесте тај што је омогућио да се добијена сазнања примене шире у теорији термина, тј. у питањима везаним за њихов настанак и развој, морфолошку и фонолошку адаптацију, однос између граматике (морфологије, творбе речи) и семантике, граматике и норме итд. Ваљало би нагласити, иако се то у књизи експлицитно не каже, да Милан Ајџановић пред собом није имао монографију сличне тематике, нити пак рад на чије би се теоријско-методолошке основе могао угледати. Изузетак су студије о народној лексици одређеног краја из разних тематских области (нпр. сточарство, грађевинарство, коларство итд.), но ту се, ипак, радило о дијалекатској лексици (и дијалектологији), а не о стручним терминима у савременом књижевнојезичком контексту.

Узевши у обзир целину анализираног корпуса, примењене методе и теоријске поставке, закључујемо да је Милан Ајџановић у својој књизи савесно, педантно и на чврстим научним основама осветлио српски географски терминолошки слој страног порекла из више лингвистичких углова. Због тога ће ова књига бити значајна пре свега лингвистима који се занимају за терминолошка питања, морфологију и творбу речи односно морфолошку и фонолошку адаптацију речи страног порекла, стандардизацију термина и сл., али и географима који стварају и унапређују географску терминологију и науку.

*Владан З. Јовановић***

Институт за српски језик САНУ, Београд***

** vladan.jovanovic@isj.sanu.ac.rs

Овај приказ је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка испитивања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.